

Çağdaş Kapitalizmin Yeni Görünümleri: Veri Sömürgeciliği

İpek Kaya

Araştırma Görevlisi
Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi
Reklamcılık Bölümü
ipek.kaya@kocaeli.edu.tr
ORCID: 0000-0001-6473-4036

Couldry, N., & Mejjas, U. (2019). *The Cost of Connection: How Data is Colonizing Human Life and Appropriating It for Capitalism*. California: Stanford University Press, 307 sayfa, ISBN: 9781503609754.

Bugün çağdaş kapitalizmin yeni bir görünümü olan veri sömürgeciliği (data colonialism) olgusuyla karşı karşıyayız. Veri sömürgeciliği kısaca kapitalist rasyonalitenin sosyal ağlarda toplumsal iletişimi gözetleyip, sayısallaştırarak gerektiğinde onu birikim yaratma adına kullanması olarak tanımlanabilir. Bu kitap, medya, iletişim ve sosyal teori alanında çalışmalar yapan Profesör Nick Couldry ve iletişim araştırmaları alanında Doçent olan Ulises A. Mejjas tarafından kaleme alınmıştır. Çalışmanın amacı “Büyük Veri Çağı”nda oluşan yeni gerçekliğin yorumlanabilmesi için yeni bir sosyal teori geliştirilmesine katkıda bulunmaktır.

Couldry ve Mejjas veri sömürgeciliği kavramını yalnızca bir metafor yaratmak için tercih etmediklerini “insanlık tarihindeki özellikle kapitalizmin içindeki önemli yapısal aşamaları yakaladığı için” kullandıklarını belirtirler (2019, s. 4). Çalışmada tarihsel sömürgeciliği ve veri sömürgeciliğini ilişkisel ve eş zamanlı değerlendirirler, çünkü tarihsel sömürgecilikle veri sömürgeciliğinin paralellik gösterdiğini düşünürler. Veri sömürgeciliğinin 19. yüzyıla kadar uzandığını, fakat günümüzün 5 büyük teknoloji şirketinin- Amazon, Apple, Facebook, Google, Microsoft- sosyal hayatın sayısallaştırılmasını yeni bir boyuta taşıdıklarını ayrıntılı bir biçimde tartışır. Veri sömürgeciliği tarihsel sömürgeciliğin mirasıdır ve dayattığı yeni sosyal ve ekonomik düzenle kapitalizmin son iki yüzyılda geçirdiği dönüşümü anlamak için oldukça önemlidir. Tarihsel sömürgecilik temelinde gelişen bu

yeni kapitalizm kapsamını oldukça genişletmiştir. Bu nedenle Couldry ve Mejias kapitalizmle ayrılmaz bir biçimde birleşmiş veri sömürgeciliğine direnmenin insanın geleceğini güvence altına almanın tek yolu olduğunu düşünmektedir.

Kitap, üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümünde öncelikle veri sömürgeciliği kavramının ne olduğu, bu kavramın tarihsel sömürgecilik ve kapitalizmle olan ilişkisi ele alınmaktadır. Sömürgecilik; İngiltere, Fransa, İspanya ve Amerika Birleşik Devletleri gibi sömürge güçlerinin başka devlet ve milletleri maddi ve manevi olarak çıkar sağlayacak biçimde kontrol altına aldığı bir örgütlenme biçimidir. Siyasette ve diğer alanlarda yeni-sömürgeci iktidar biçimleri devam etmesine rağmen tarihsel sömürgeciliğin sona erdiği düşünülmektedir. Fakat Couldry ve Mejias çağdaş kapitalizmle birlikte sömürgeciliğin görünümünün değiştiğini vurgulamaktadır. Onlara göre insanlığın sosyal, ekonomik ve siyasal olarak geçirdiği dönüşüm “yeni bir sömürgeci hareketi” temsil etmektedir. Kitapta özellikle kapitalizmin adaletsizliğinin bu yeni sömürgecilik biçimiyle ve yasal düzenlemelerle nasıl yaşanabilir duruma getirildiği üzerinde durulmaktadır. Bugün sosyal hayatlarımızdan veriler çekilerek yeni bir dünya düzeni inşa edilmekte, veri sömürgeciliği denilen bu yeni düzen kapitalizmin bir sonraki aşamasında onu sürdürülebilir kılmaktadır. Tarihsel sömürgecilik fiziksel şiddet yoluyla toprağa, insan bedenine sahip olurken, veri sömürgeciliği karmaşık fakat birbiriyle bağlantılı olan kendine özgü bir güç sistemi yaratmıştır. Sömürgeci yaklaşıma göre, eğer yeni bir hammadde keşfederseniz o bölgeyi fetheder ve kaynaklara el koyarak genişlersiniz. Çalışmada veri sömürgeciliğinin de benzer bir mantıkla hareket ettiği öne sürülmekte ve gerekçeleri detaylı bir biçimde tartışılmaktadır. Tarihsel sömürgecilik artı-değer elde etmek için toprak, beden ve kaynaklara el koyarken, veri sömürgeciliği nicelleştirme-sayıllaştırma yoluyla insan yaşamını kendine mal etmektedir. Tarihsel sömürgecilik ideolojisi dünyayı “uygarlaştırma” iddiasıyla rasyonelleştirmekte ve meşrulaştırmaktadır. Couldry ve Mejias’a göre veri sömürgeciliği de veri birikimini kişileştirme, demokratikleşme iddialarıyla rasyonelleştirmektedir.

Couldry ve Mejias veri sömürgeciliği yaklaşımlarını Marx’ın “kapitalizmin her zaman kârı maksimize etmek için insan hayatını yönetmeye çalıştığı” anlayışına dayandırmaktadır. Fakat sermaye artık statik değil, hareket halindedir. Couldry ve Mejias veri ilişkilerini açıklarken Marx’tan etkilendiklerini fakat Ortodoks Marksizmle fikir ayrılıkları yaşadıklarının altını çizer. Marx, kapitalist sosyal düzeni emek ilişkileri bağlamında açıklarken, emek gücünü üretken faaliyet olarak tanımlar. Fakat Couldry ve Mejias’a göre Marx’ın sosyal teorisi bugünkü dünyayı anlamak açısından yetersiz kalmaktadır. Çünkü artık çalışma ve boş zaman arasındaki sınır silikleşmiş, neyin çalışma olup olmadığı sorun haline gelmiştir. Bu bakımdan çalışmanın ve boş zamanın iç içe geçtiği günümüzde klasik eleştirel politik ekonominin kavramları yaşadığımız yeni süreci açıklamada yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle, yazarlar bu yeni formu açıklarken Moishe Postone gibi isimlerden, Otonom Marksistlerden özellikle sosyal fabrika (social factory) kavramından yararlandıklarını belirtmişlerdir.

İşlenmemiş enformasyon parçacığı olarak tanımlanan veri, tüm hayatımızı bilgisayarlar tarafından depolanabilir, işlenebilir ve onu üçüncü bir şahıs için değere dönüştürerek tahsis edilebilir hale getirmektedir. Veriler doğrudan meta değerlerdir, şirketler elde ettikleri verilerden “veri kümeleri” oluşturur ve daha büyük verilerle bağlantı kurarak bu verileri metalaştırırlar. Couldry ve Mejjas’a göre veriler Google’ın Adsense ve Alibaba’nın Alimama gibi reklam açık artırma platformunda kesin bir değere sahip olabilirler. Bu gibi verileri toplayacak ve analiz edecek donanım ve yazılıma sahip olan analiz şirketleri çok büyük ölçekte faaliyet göstermektedir. Örneğin küresel veri analitiği ve danışmalığı sunan şirketlerden biri olan Quantzig, telekomünikasyon ve yeni gelişen bilgi iletişim teknolojileri sayesinde birçok sektördeki firmanın pazar payını artırma faaliyeti göstermektedir.

Çalışmada veri sömürgeciliğiyle birlikte büyüyen imparatorluğu tanımlamak için bulut metaforu kullanılmaktadır. Bu metaforun kullanılmasının nedeni veri imparatorluğunun toprakla değil, alegorik olarak havayla ilgili olmasıdır. Bulut verilerin uzak bir yerde toplandığını vurgulamak için elverişli bir benzetmedir. Çalışmanın varsayımına göre, insanların harcayacak parası azaldığında, eşitsizlikler artığında kapitalizm insanları sömürmek için yeni yollar bulmak zorundadır. Kapitalizmin bu sorununa cevap veren alanlardan biri de sosyal hayatı sayısallaştıran ve bunu pazarlayarak kâr elde edilmesini sağlayan sosyal niceleme sektörü (social quantification sector)dür. Bilgi İletişim Teknolojilerinin bir alt sektörü olan bu sektör, günlük sosyal eylemlerin yakalanması ve bunların ölçülebilir verilere çevrilerek kâr elde edilmesinden sorumludur.

Doğal kaynaklar tükendikçe sosyal yaşam, çıkarılabilecek bir sonraki büyük kaynak rezervi olarak kendini gösteriyor. IT bankalarında depolanan veriler, toplumsal yaşamdan elde edilen sembolik değerler olarak görüldüğünden maddi bir zenginliği temsil etmedikleri gibi bir algı yaratıyorlar. Bu nedenle veri sömürgeciliğiyle insanların mülksüzleştirilemeyeceği varsayılıyor. Fakat Couldry ve Mejjas şirketlerin gün geçtikçe büyümesini, sahip oldukları gözetim gücü insanların hayatına yerleştirerek sosyal yaşamı bir kaynağa dönüştürmesini mülksüzleştirme olarak değerlendiriyorlar.

Couldry ve Mejjas çalışmanın ikinci bölümünde toplanan verileri işlemeye yönelik modellerin yeni bir sosyal teori olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceğini tartışıyorlar. Örneğin Google tarafından geliştiren Pagerank algoritması verileri işlerken, sosyal dünyayı kategorileştirirken sosyal dünya üzerinde etkili olan bir teoriye mi dönüşmektedir? Bilgisayarlar yalnızca “hesaplanabilir hale getirilebilen fikirleri” işleyebilse de bir algoritmanın neyi hesaplayacağı, neyi hesap dışı bırakacağı dünyayı tanımlamak açısından önemlidir. Yazara göre bu durumda sosyal niceleme sektöründeki yöneticiler, planlamış olsalar da olmasalar da sosyal teorisyen oluyorlar veya en azından onlar gibi davranmaya çalışıyorlar. Couldry ve Mejjas’a göre, örneğin Facebook’un sosyal verileri çıkarmak için tasarladığı model, sosyal dünyanın gerçekte nasıl olduğuna dair bilgi veriyor ve bu durum sosyal teori ve yazılım mühendisliği arasındaki ilişkiyi daha da derinleştiriyor.

Bu bölümün önemli tartışmalardan biri “algoritmik adalet”tir. Algoritmik adalet, veri bilimi için adillik, hesap verebilirlik, şeffaflık talep etmesi açısından oldukça önemlidir. Algoritmik adalet talep eden önemli hareketler ortaya çıkmaktadır. Bu girişimler büyük veriye karşı hareketler olarak değerlendirilmekte ve ilerleyen zamanlarda bu hareketlerin artacağı ön görülmektedir.

Couldry ve Mejias “21. yüzyılda insan olmak ya da insan kalmak ne anlama geliyor?” sorusunu sormamız ve bu soruya cevap aramamız gerektiğini vurguluyorlar. Bu sorunun cevabını ararken felsefenin temel kavramlarından özgürlük ve özerklik kavramlarının yeniden sorgulanması gerektiğini düşünüyorlar. Gözetlemenin özgürlük kavramıyla çatışmalı ilişkisi, aynı zamanda insanın benlik alanını işgal ederek insan hayatına zarar verdiği fikrini Alman filozof G.W. Friedrich Hegel’in düşüncelerinden yararlanarak anlamaya çalıştıklarını belirtiyorlar. Çünkü Couldry ve Mejias günümüzde bir özgürlük kaybının yaşandığını, insanın benlik alanını kaybettiğini ileri sürüyorlar. Sürekli gözetlendiğinizi bildiğiniz bir dünyada, benliğin özgürlük alanının tüm kontrolünün sürekli ihlal edildiği bir dönemde insanlar gözetlemenin kurbanı haline dönüşüyorlar. Çünkü sürekli gözetlenerek işgal edilen bir düzen aslında bir mülksüzleştirme biçimi yaratıyor, yaşamın sürekli izlenmesi mekânı işgal ediyor. Yazarlara göre gözetlemenin en büyük kurbanları ise düşük ücretli işçiler ve dezavantajlı gruplar.

Son olarak üçüncü bölümde, ilk iki bölümde tartışılan konularla ilişkili bir biçimde veri sömürgeciliğine karşı direnişin neden önemli olduğu tartışılmaktadır. Bunun için öncelikle büyük sosyal medya kuruluşlarının geniş ticari çıkarlar tarafından yönetildiklerini ve sömürgeci bir düzene sahip olduklarını netleştirmek gerekmektedir.

İnsanlar veri sömürgeciliğinin ileriye dönük gelişimini yerleşik bir tarih, gerekli bir ilerleme olarak görüyorlar. İnsanların böyle bir eğilimde olmaları, gelecekte başka türden bir varoluşu yaşama düşüncelerine bir tehdit oluşturuyor. Özgürlüğünüzü bu şirketlere teslim etmek zorundaymışsınız gibi hissediyorsunuz. Bu tehdit bütün insanlık için önemlidir ve küresel bir mücadele gerektirmektedir. Bu nedenle insanların öncelikle veri sömürgeciliğinin yarattığı eşitsizlikle yüzleşmeleri gerekmektedir. Büyük verinin sömürgeleştirdiği toplumsal yaşam bir zorunluluk değildir, her zaman yeni bir yol vardır. Couldry ve Mejias’a göre bu yolun nasıl olacağı belirsiz olsa da bu kitap en azından bir başlangıç noktası hayal etmek için yazılmıştır. Çünkü geleceğin siyasi ve hukuki sistemini internetten ve büyük veriden bağımsız düşünmek artık mümkün değildir.

Kaynakça

Couldry, N., & Mejias, U. (2019). *The Cost of Connection: How Data is Colonizing Human Life and Appropriating It for Capitalism*. California: Stanford University Press.